Μαρία· από απλή γυναίκα, σε «μετά Θεόν, η θεός» – Η προοδευτική εξέλιξη της θεολογικής θέσης της Παναγίας, κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες

Πρόλογος

*«Βλέπουμε την παρθένο Μαρία **όχι ανεξάρτητα** από τον Χριστό, αλλά πάντοτε **σε σχέση** με το πρόσωπο του Θεανθρώπου».*
(Η Ορθοδοξία μας, σ. 214).

Ακριβώς σε αυτήν την θεολογική **παραδοχή**, στηρίζεται όλο το παρόν άρθρο μας. Η θεολογική θέση που έχει ο Χριστός, εξαρτά και την θεολογική θέση της Μαρίας. Ήταν όμως πάντοτε η ίδια, ή μήπως διαμορφώθηκε μέσα στον χρόνο; Στην πλαστογραφημένη επιστολή του Ιούδα του «Αδελφόθεου», η οποία είναι ένα από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης, ο άγνωστος συντάκτης υποστηρίζει, όχι μόνο ότι η πίστη παραδόθηκε **μία φορά**, αλλά προτρέπει τους πιστούς να αγωνίζονται για αυτήν, σαν κάτι στατικό. *«ἀνάγκην ἔσχον γράψαι ὑμῖν παρακαλῶν ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἅπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίστει»* (στ. 3). Οι σύγχρονοι απολογητές ισχυρίζονται ότι δεν γραμμένα τα πάντα μέσα στα βιβλία της Καινής Διαθήκης, αλλά ότι και αυτή αποτελεί μέρος της «Ιεράς Παραδόσεως». Έτσι δικαιολογούν από την μία μεριά τις σοβαρότατες ελλείψεις της Καινής Διαθήκης σε σχέση με την μεταγενέστερη θεολογία, και από την άλλη προσπαθούν να ερμηνεύσουν τα πάντα με βάση τα αποκρυσταλλωμένα δόγματα του 4ου- 5ου αιώνος.

Παρ’ όλα αυτά, αν μελετήσουμε προσεκτικά την χριστιανική γραμματεία, θα παρατηρήσουμε μια σταδιακή εξέλιξη στην χριστολογία της Εκκλησίας, που επηρεάζει και την «Μαριολογία». Ειδικά, κατά τις λεγόμενες «χριστολογικές» έριδες, εντός της Εκκλησίας πάντα, παράλληλα με την ενίσχυση της «θεότητας» του Ιησού, ενισχύθηκε και η θεολογική θέση της Μαρίας, ως «Θεομήτωρ», «Θεοτόκος», και «Αειπάρθενος». Και μαζί με αυτά, και οι σχετικές εορτές και τα

προσκυνήματα, για τα οικονομικά οφέλη του ιερατείου.

Θα προσπαθήσουμε, λοιπόν, να παρακολουθήσουμε αυτήν την εξέλιξη κατά τους πρώτους αιώνες, με τρόπο συνοπτικό, και αναφερόμενοι κυρίως στην μερίδα εκείνη του πολυμορφικού χριστιανισμού, που τελικά επικράτησε και αργότερα εδραιώθηκε με την πολιτική εξουσία της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, την αυτοαποκαλούμενη «ορθόδοξη», η οποία φρόντισε να εξαφανίσει τα συγγράμματα των αντιπάλων. Πως η Μαρία, από απλή γυναίκα, σταδιακά μετετράπη σε *«μετά Θεόν,* ***η θεός τα δευτερεία της Τριάδος η έχουσα***», όπως αναφέρεται σε ύμνο της Εκκλησίας του 7ου αιώνος (Άγιος Ανδρέας, αρχιεπίσκοπος Κρήτης) .

Τί προκύπτει από τα 27 βιβλία της Καινής Διαθήκης
Τα κείμενα της Καινής Διαθήκης, όσα δηλαδή κρίθηκαν εκ των υστέρων ως «κανονικά», μέσα από μια μακρά διαδικασία που διήρκησε δύο-τρεις αιώνες, αν και πλαστογραφημένα σε πάμπολλα σημεία όπως **έχει αποδείξει** η επιστημονική έρευνα, εντούτοις περιέχουν σπέρματα που αντικατοπτρίζουν τα ποικίλα ρεύματα του πολυμορφικού Χριστιανισμού, για τουλάχιστον έναν αιώνα. Οι επιμέρους συγγραφείς των βιβλίων, άγνωστοι στην συντριπτική τους πλειοψηφία, εκφράζουν διαφορετικές θεολογικές αντιλήψεις, τόσο ως προς την χριστολογία, όσο και για την θέση της Μαρίας. Το κοινό τους σημείο, είναι ότι **πουθενά δεν ισχυρίζονται όσα θα ισχυριστούν αργότερα οι θεολόγοι** και ειδικά κατά την περίοδο των χριστολογικών ερίδων (4ος-6ος αιώνας).

Όπως είναι γνωστό, **ο Παύλος, είναι ο αρχαιότερος χριστιανός συγγραφέας** του οποίου διαθέτουμε γραπτά (γράφει περίπου μεταξύ 49-60 π. κ. ε). Μέσα από τις επιστολές του, που τις απευθύνει κυρίως στις περιοχές όπου σύστησε ομάδες πιστών, μεταξύ «των εθνών», δεν προκύπτει ότι έδινε μεγάλη σημασία στο πρόσωπο της Μαρίας. Ούτε καν «παρθένο» δεν την αναφέρει. Φαίνεται να αγνοεί ακόμα και αυτό το θαυμαστό «γεγονός» της παρθενικής γέννησης, παρ' ότι ήταν άριστος γνώστης των ιουδαϊκών «προφητικών» κειμένων. Έτσι, στην «Προς Ρωμαίους» επιστολή του, γράφει: *«περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ* ***τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαβὶδ*** *κατὰ σάρκα»* (1:3). Από το «σπέρμα» του Δαβίδ, σημαίνει ότι ο Ιησούς κατάγεται **από απογόνους του Δαβίδ**. Αυτό σημαίνει ότι ο Ιησούς είχε πατέρα **φυσικό** (και όχι απλά νομικό, όπως ισχυρίζονται οι απολογητές), πράγμα που σημαίνει ότι δεν θα μπορούσε να ισχύει ταυτόχρονα η γέννηση από Παρθένο, όπως μεταπλάστηκε αργότερα η «ιστορία». Σύμφωνα με τις εβραϊκές συνήθειες της εποχής, **η καταγωγή δίδονταν από τον πατέρα** (Αριθμοί, 1:18, – Β΄ Έσδρα, 2:59).

Σε άλλη επιστολή του, αναφέρει σχετικά: *«ὅτε δὲ ἦλθεν τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ* ***γενόμενον ἐκ γυναικός****»* (Προς Γαλάτας, 4:4). Αποκαλεί την Μαρία ως «γυναίκα» και όχι ως «παρθένο», όπως θα έπρεπε σύμφωνα με τα σημερινά θεολογικά δεδομένα. Στην Γραφή, πάντα γίνεται **διάκριση** μεταξύ γυναίκας (που είναι η παντρεμένη), και παρθένου (που είναι η μη παντρεμένη). Μάλιστα, ο ίδιος ο Παύλος, κάνει την διάκριση και ξεχωρίζει τους όρους αυτούς στην πρώτη επιστολή του «Προς Κορινθίους», που γράφει: *«μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος»* (7:34). Διαφέρει, δηλαδή. Συνεπώς, κατά τον Παύλο, η Μαρία γέννησε τον Ιησού με φυσικό τρόπο και όχι υπερφυσικό. Σε αυτό συνηγορεί και η σχετική χριστολογική άποψη του Παύλου, όπως εκφράζεται από τον ίδιο στην «Προς Φιλιππησίους» επιστολή του:

> *τοῦτο γὰρ φρονείσθω ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ ἀλλ᾽ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβών ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος• καί σχήματι εὑρεθείς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσηται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρός.*
> *(2:5-11)*

Κατά τον Παύλο, λοιπόν, ο Ιησούς είναι μια «θεϊκή οντότητα», που αδειάζει τον εαυτό του λαμβάνοντας ομοίωμα και σχήμα ανθρώπου, πεθαίνει, ανασταίνεται από τον Θεό και τότε είναι που ο Θεός τον υπερυψώνει και τον κάνει «Κύριο». Ο συγγραφέας των «Πράξεων», διασώζει σχετικό κήρυγμα του Παύλου: *«ταύτην ὁ θεὸς ἐκπεπλήρωκεν τοῖς τέκνοις αὐτῶν ἡμῖν* ***ἀναστήσας Ἰησοῦν*** *ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ τῷ δευτέρῳ γέγραπται* ***Υἱός μου εἶ σύ*** ***ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε****»* (13:33).

Κατά την υποτιθέμενη «ανάσταση» του Ιησού από τον Θεό, **τότε** έγινε Υιός του Θεού. Αυτή την έννοια έχει η φράση «Εγώ σήμερα σε γέννησα», δηλαδή, σήμερα σε υιοθέτησα.

Τότε υπερυψώθηκε και έγινε «Κύριος», σύμφωνα με την «Προς Φιλιππησίους» επιστολή. Σε αυτό, συνηγορεί και ο Πέτρος, κήρυγμα του οποίου διασώζεται πάλι στο βιβλίο των «Πράξεων»:

> *προϊδὼν ἐλάλησεν περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου, οὔδε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδεν διαφθοράν ·τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεός οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες (...) ἀσφαλῶς οὖν γινωσκέτω πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ὅτι καὶ κύριον καὶ Χριστὸν αὐτὸν ὁ θεός ἐποίησεν τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε.*
> *(2:31-36)*

Κατά την «ανάσταση», λοιπόν, ο Ιησούς έγινε «Κύριος» και «Χριστός» από τον Θεό. Συνεπώς, όταν γεννήθηκε ο Ιησούς, γεννήθηκε ως απλός άνθρωπος. Για αυτόν τον λόγο, η θέση της Μαρίας δεν ήταν κάποια πολύ σημαντική, όπως έγινε αργότερα. Αυτές οι απόψεις, σήμερα θεωρούνται αιρετικές. Όμως, μάλλον ότι ήταν «ορθόδοξες» κατά την εποχή εκείνη.

Στο «Κατά Μάρκον» ευαγγέλιο, που αν δεχτούμε τον μεταγενέστερο ισχυρισμό του Ειρηναίου, γράφτηκε καθ' υπαγόρευση του αποστόλου Πέτρου, ο Ιησούς γίνεται «Χριστός» όχι κατά την «ανάσταση», αλλά κατά την βάπτιση. Είναι αξιοσημείωτο να δούμε πως αρχίζει το συγκεκριμένο ευαγγέλιο ο άγνωστος συγγραφέας του: *«**Ἀρχὴ** τοῦ εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ»* (1:1). Σύμφωνα με την θεολογική γλώσσα, το ευαγγέλιο, είναι ο ίδιος ο ερχομός του Ιησού στον κόσμο. Είναι δηλαδή ένα χαρμόσυνο «γεγονός». Ο Θεός Λόγος προσλαμβάνει την ανθρώπινη φύση, την αγιάζει, την ανακαινίζει, της δίνει την νίκη κατά του θανάτου, την θεραπεύει, και την υψώνει στα επουράνια για την κατά χάρη ένωσή της με τον Τριαδικό θεό.

Στο ευαγγέλιο αυτό όμως, που είναι και **το πρώτο χρονολογικά**, παραλείπεται η σημαντική εξιστόρηση των «γεγονότων» που σήμερα αποτελούν τον θεολογικό πυρήνα της διδασκαλίας της Εκκλησίας. Η «αρχή», για τον συγγραφέα (ή για τον Πέτρο, αν θέλετε), δεν τοποθετείται στην ενανθρώπηση, αλλά στην βάπτιση! Για αυτό, δεν αναφέρονται «γεγονότα» που έχουν σήμερα την σπουδαιότερη θεολογική σημασία, όπως ο «ευαγγελισμός της Θεοτόκου», ούτε η δήθεν εκπλήρωση κάποιας μεσσιανικής «προφητείας». Προφανώς, τίποτα από αυτά δεν υπήρχε ως «θεολογία» ακόμα. Η «αρχή» της καλής αγγελίας, ξεκινάει με τον Ιησού να βαπτίζεται και **τότε** να λαμβάνει δύναμη από τον Θεό, ώστε να αρχίσει να ενεργεί «εν δυνάμει».

> *Καὶ ἐγένετο ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρὲτ τῆς Γαλιλαίας καὶ ἐβαπτίσθη ὑπὸ Ἰωάννου εἰς τὸν Ἰορδάνην καὶ εὐθὲως ἀναβαίνων ἀπὸ τοῦ*

ὕδατος εἶδεν σχιζομένους τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸ πνεῦμα ὡσεὶ περιστερὰν καταβαῖνον ἐπ' αὐτόν• καὶ φωνὴ ἐγένετο ἐκ τῶν οὐρανῶν Σὺ εἶ ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός ἐν ᾧ εὐδόκησα.
(1:9-11)

Συνεπώς, ούτε εδώ είναι περίοπτη η θέση της Μαρίας. Αναφέρεται μάλιστα ρητώς, ότι ο Ιησούς είχε αδέλφια (6:1-3). Η αναφορά ότι αυτά είναι παιδιά του Ιωσήφ από προηγούμενο γάμο του, είναι μεταγενέστερη ερμηνεία, βρίσκεται στο ψευδεπίγραφο «Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου», και υπάρχει απλά και μόνο για να στηρίξει το δήθεν «αειπάρθενο» της Μαρίας.

Στο «Κατά Ματθαίον» ευαγγέλιο, γίνεται μια ανεπιτυχής προσπάθεια σύνδεσης του Ιησού με την Παλαιά Διαθήκη. Ο συγγραφέας, έχοντας **πλαστογραφήσει** και **παραποιήσει** τα ιουδαϊκά κείμενα, απευθυνόμενος σε κοινότητα Ιουδαίων που είχε δεχτεί τον Ιησού, προσπαθεί (συν τοις άλλοις) να αποδώσει την γέννηση του Ιησού σε παρθένο.

Τοῦ δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἡ γέννησις οὕτως ἦν• μνηστευθείσης γὰρ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Μαρίας τῷ Ἰωσήφ, πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτούς, εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου· Ἰωσὴφ δὲ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς δίκαιος ὢν καὶ μὴ θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι, ἐβουλήθη λάθρᾳ ἀπολῦσαι αὐτήν· ταῦτα δὲ αὐτοῦ ἐνθυμηθέντος ἰδού, ἄγγελος κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ λέγων, Ἰωσὴφ υἱὸς Δαβίδ, μὴ φοβηθῇς παραλαβεῖν Μαριὰμ τὴν γυναῖκά σου• τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ πνεύματός ἐστιν ἁγίου· τέξεται δὲ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν• αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ κυρίου διὰ τοῦ προφήτου λέγοντος, Ἰδού, ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσιν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ, ὅ ἐστιν μεθερμηνευόμενον, Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός.
(1:18-23)

Πριν λοιπόν συνευρεθεί ο Ιωσήφ με την Μαρία, η Μαρία βρίσκεται έγκυος, *«έχουσα εκ Πνεύματος αγίου»*. Δεν αναφέρεται τίποτα στα υποτιθέμενα «γεγονότα» του «ευαγγελισμού», προφανώς διότι ήταν ακόμα άγνωστος. Η βαρύτητα δίδεται στο ότι έμεινε έγκυος ενώ ήταν ακόμα παρθένα, για να εκπληρωθεί η «προφητεία» του Ησαΐα. Ο Ησαΐας βέβαια, δεν λέει κάτι τέτοιο. Αν ανοίξουμε στο 7ο κεφάλαιο του ομώνυμου βιβλίου, ο Ησαΐας απευθυνόμενος στον βασιλιά, αναφέρεται σε ένα παιδί που θα γεννηθεί **κατά την εποχή του** και όχι αιώνες μετά. Απόδειξη είναι

ότι οι εναντίον του Άχαζ εκστρατεύσαντες βασιλείς, θα διασπαστούν, πριν προλάβει το παιδί να μεγαλώσει και να διακρίνει το καλό από το κακό (Ησαΐας, 7:14-16). Ο συγγραφέας μεταβάλει το «***καλέσεις*** *το όνομα αυτού Εμμανουήλ*», που λέει ο Ησαίας στον Άχαζ, σε «***καλέσουσιν το όνομα αυτού Εμμανουήλ***», για να κρύψει το γεγονός ότι η ρήση του Ησαΐα **έλαβε ήδη την εκπλήρωσή της**, κατά την εποχή του Άχαζ και ότι είναι άσχετη με κάποια μεσσιανική «προφητεία». Άλλωστε, ούτε περί «παρθένου» κάνει λόγο ο Ησαΐας, αλλά περί νεαρής γυναικός. Την οποία έχει μπροστά του, και την δείχνει στον Άχαζ.

Συνεπώς, ούτε εδώ έχει κάποια καλύτερη θεολογική θέση η Μαρία. Άλλωστε, «*οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν* ***ἕως οὗ*** *ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν* ***πρωτότοκον***» (1:25). Δηλαδή, αφού γέννησε τον γιο της τον πρωτότοκο, τον Ιησού, μετά είχε ερωτικές σχέσεις με τον Ιωσήφ, και μάλιστα έκανε και άλλα παιδιά. Διαφορετικά, η λέξη «πρωτότοκος» δεν θα είχε νόημα.

Είναι ξεκάθαρος ο συγγραφέας του ευαγγελίου και, μάλιστα, στο κεφάλαιο 12, στίχος 46, επιβεβαιώνει τον συγγραφέα του «Κατά Μάρκον» ευαγγελίου, στο ότι ο Ιησούς είχε αδέλφια, χωρίς να αναφέρεται κάπου ότι αυτά είναι από προηγούμενο γάμο του Ιωσήφ. Και όχι μόνο αυτό, αλλά επιπλέον όταν τον ζητά η Μαρία, ο Ιησούς την παραμερίζει, λέγοντας: «*Τίς ἐστιν ἡ μήτηρ μου καὶ τίνες εἰσὶν οἱ ἀδελφοί μου; καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ εἶπεν, Ἰδού, ἡ μήτηρ μου καὶ οἱ ἀδελφοί μου*» (12:48-49). Ωστόσο, ούτε στο «Κατά Μάρκον», ούτε στο «Κατά Ματθαίον», ούτε καν στο «Κατά Λουκάν», ο Ιησούς προϋπάρχει ως «Λόγος». Αυτή η θεολογία της «ενσάρκωσης» που διαβάζουμε στον συγγραφέα του «Κατά Ιωάννην» ευαγγελίου- που δεν πρέπει να συγχέεται με αυτήν του Παύλου που ήδη αναφέραμε- είναι μεταγενέστερη, προς τα τέλη του 1ου αιώνος.

Πριν όμως την εξετάσουμε, ας δούμε τι συμβαίνει στο «Κατά Λουκάν» ευαγγέλιο. Εδώ, αναφέρεται η γέννηση από Παρθένο, και τα σχετικά «γεγονότα», όπως ο «ευαγγελισμός». Όμως, αν και γίνεται προσπάθεια σύνδεσης του Ιησού με την Παλαιά Διαθήκη, εντούτοις καμία εκπληρωθήσα δήθεν προφητεία δεν αναφέρεται. Ο συγγραφέας δεν απευθύνεται σε κάποια ιουδαϊκή κοινότητα που να είναι εξοικειωμένη με τις Γραφές, αλλά στον Θεόφιλο, που ήταν μάλλον εθνικός προσήλυτος. Βέβαια, ούτε εδώ γίνεται αναφορά σε προϋπαρξη του Ιησού.

Προσέξτε τώρα τα λόγια του αγγέλου προς την Μαρία: «*ἰδού, συλλήψῃ ἐν γαστρὶ καὶ τέξῃ υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· οὗτος ἔσται μέγας καὶ* ***υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται καὶ δώσει αὐτῷ κύριος ὁ θεὸς τὸν θρόνον Δαβὶδ τοῦ***

πατρὸς αὐτοῦ* καὶ *βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακὼβ εἰς τοὺς αἰῶνας* καὶ *τῆς βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔσται τέλος. *[...] Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι• διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον* ***κληθήσεται*** *υἱὸς θεοῦ»* (1:31-33.35). Ώστε η Μαρία, συλλαμβάνει «δια Πνεύματος αγίου», τον Ιησού. Μετά από την επισκίαση της δύναμης του υψίστου. Ο Ιησούς, **θα** ονομαστεί «Υιός Υψίστου», ο Θεός **θα** του δώσει τον θρόνο του Δαβίδ για να βασιλεύει αιώνια στον οίκο Ιακώβ (στους Εβραίους λοιπόν), και **θα** κληθεί «Υιός θεού». Αυτό είναι κάτι το εντελώς διαφορετικό από αυτό που αναφέρεται στο «Κατά Ματθαίον». Όπως παρατηρούμε, για τον συγγραφέα του «Κατά Λουκάν» ευαγγελίου, ο Ιησούς δεν ήταν εξ αρχής «Υιός» του Θεού. Έγινε μελλοντικά. Αλλά πότε; Μάλλον, κατά την βάπτιση, τότε που υποτίθεται ότι μίλησε ο Θεός και τον σύστησε ως υιό αγαπητό, που σε εκείνον ευδόκησε (Κατά Λουκάν, 3:22). Αλλά και το «Υιός του Θεού», δεν έχει καμία σχέση με την διδασκαλία του ομοούσιου! Ο Ιησούς κλήθηκε αργότερα ως Υιός θεού, δια της υιοθεσίας.

Η ιουδαϊκή μονοθεϊστική παράδοση ήταν οικεία με ανθρώπους που γίνονται «θεϊκοί». Για παράδειγμα, ο Σολομώντας γίνεται θεϊκός δια της υιοθεσίας του από τον Θεό (Β΄ Σαμουήλ, 7:12-14), ο Δαβίδ (Ψαλμός, 88:20-28).

Υπάρχει όμως ένα χωρίο πάλι στο «κατά Λουκάν», που έρχεται σε αντίθεση με το παραπάνω. Εκεί, ο Ιησούς, είναι «Χριστός» και «Κύριος», από τότε που γεννήθηκε (2:11). Δεν πρέπει να μας παραξενεύει αυτή η αντίφαση που βρίσκεται στο ίδιο ευαγγέλιο, ένα κεφάλαιο παρακάτω. Τα κείμενα έχουν αλλαχθεί πολλές φορές, όπως αναφέρει σχετικά και ο Ωριγένης.

Είναι φανερό, ότι ο συγγραφέας, όταν αναφέρεται στην γέννηση από παρθένο, έχει επιρροές από τον εθνικό κόσμο. Ο Θεός καθιστά έγκυο μία παρθένα μέσω της δύναμής του. Ανάλογα παραδείγματα έχουμε και από την μυθολογία. Οι ομοιότητες είναι τόσο εκπληκτικές, ώστε ο απολογητής Ιουστίνος αναγκάζεται να ομολογήσει:

> *«Με το να λέγομε ότι ο Λόγος, ο οποίος είναι το πρώτο γέννημα του Θεού, γεννήθηκε χωρίς επιμιξία, ο Ιησούς Χριστός ο διδάσκαλος ημών, και ότι σταυρωθείς, αποθανών και αναστάς ανήλθε εις τον ουρανό,* ***δεν φέρομε τίποτα νέο*** *πέρα από τους λεγόμενους από εσάς υιούς του Διός» (Α΄ Απολογία, 21:1).*

Στην προσπάθειά του να εξηγήσει το γιατί, πέφτει σε αντιφάσεις, δείγμα της

αδυναμίας του χριστιανικού λόγου. Στην «Α΄ Απολογία» του, τις ομοιότητες τις αποδίδει στην «ενέργεια των φαύλων δαιμόνων» που προσπάθησαν κατ' αυτόν τον τρόπο να εξαπατήσουν το ανθρώπινο γένος, ενώ στην «Β΄ Απολογία» του τις αποδίδει στον «σπερματικό λόγο», ότι δήθεν ο Θεός άφησε να διαρρεύσει εν μέρει η αλήθεια στον εθνικό κόσμο, κάτι σαν «ευαγγελική προπαρασκευή». Είναι η γνωστή αντιφατική και υποκριτική χριστιανική διγλωσσία. Διότι, αυτές οι θέσεις είναι αλληλοαναιρούμενες. Οι ομοιότητες δεν είναι δυνατόν να αποδίδονται ταυτόχρονα σε ενέργεια του θεού και του διαβόλου!

Αν και η θεολογική θέση της Μαρίας δεν είναι ακόμα αυτό που σήμερα ξέρουμε, παρόλα αυτά, είναι σίγουρα βελτιωμένη σε σχέση με την γραμματεία πριν το 75-85 κ. ε. Για αυτό και μακαρίζεται ως *«ευλογημένη μεταξύ των γυναικών»* (1:28), ότι βρήκε χάρη μεταξύ των γυναικών από τον θεό (1:30), *«μητέρα του κυρίου»*, δηλαδή μητέρα εκείνου που ο Θεός έκανε «κύριο» του θρόνου Δαβίδ (1:41).

Για τον συγγραφέα του «κατά Ιωάννην» ευαγγελίου, ο οποίος εισάγει μια ανώτερη θεολογική άποψη για τον Ιησού, την θεολογία της σάρκωσης, ο Ιησούς προϋπάρχει ως «ο Λόγος του Θεού», που σε κάποια χρονική στιγμή, έγινε άνθρωπος. Βέβαια, αξιοσημείωτο είναι ότι δεν αναφέρει τίποτα περί παρθενικής σύλληψης. Στην ιουδαϊκή γραμματεία, φαίνεται να υπάρχει δίπλα στον Θεό, μια δεύτερη οντότητα, η Σοφία. Εξαιτίας του αυστηρού μονοθεϊσμού των Ιουδαίων, αυτή η οντότητα δεν μπορεί να χαρακτηριστεί «θεός» κατ' ουσία, διότι τότε θα είχαμε δύο θεούς, άρα πολυθεΐα. Είναι όμως «θεϊκή». **Η Σοφία του Θεού, διακρίνεται από τον Θεό**, και παρουσιάζεται ως έχουσα υπόσταση. Για παράδειγμα, αναφέρεται στο βιβλίο των Παροιμιών να λέει η Σοφία: *«Κύριος έκτισεν με αρχήν οδών αυτού εις έργα αυτού»* (8:22). Είναι το όργανο δια του οποίου ο Θεός ξεκίνησε τα έργα του.

Ο Φίλων ο Ιουδαίος, ένας διανοούμενος που προσπάθησε να συνδέσει τον Μωυσή με τον Πλάτωνα, δανείστηκε τον φιλοσοφικό όρο «λόγος» των Στωικών, και τον ταύτισε με την «Σοφία». Έτσι, εκείνος ήταν που πρώτος έκανε αναφορά στον «Λόγο» του Θεού, που θεωρούσε ως «Ιδέα των ιδεών», επηρεασμένος από τον Πλάτωνα. Ο άγνωστος συγγραφέας, πήρε την ιδέα του Φίλωνα, και την προσάρμοσε στην δική του σκέψη. Έτσι, ο «Λόγος» του «κατά Ιωάννην» ευαγγελίου, δεν είναι μία ιδέα αφηρημένη, αλλά γίνεται άνθρωπος. Οι ερμηνείες για την ένωση των δύο φύσεων «ατρέπτως, ασυγχύτως, και αδιαιρέτως» σε μία υπόσταση, είναι μεταγενέστερες, και δεν υποστηρίζονται από όλα τα εδάφια. Εκτός αυτού, και οι «αιρετικοί», έφερναν χωρία από τις Γραφές, για να υποστηρίξουν τις θέσεις τους.

Ωστόσο, η θεολογική θέση της Μαρίας δεν θα πάρει ακόμα θέση περιωπής.

Από τα κείμενα του 2ου–3ου αιώνος
Ο Ιγνάτιος Αντιοχείας, χάριν στον οποίο ενισχύθηκε ο επισκοπικός θεσμός προς καταπολέμηση των άλλων χριστιανικών ομάδων, αν και πλησιάζει στην ορθόδοξη θεολογία του 4ου αιώνος περί της διπλής φύσεως του Ιησού, δεν αναφέρει κάτι ιδιαίτερο για την Μαρία. Σε γνήσια επιστολή του, γράφει: *«Εις ιατρός εστίν σαρκικός και πνευματικός, γεννητός και αγέννητος, εν σαρκί γενόμενος θεός, εν θανάτω ζωή αληθινή, και εκ Μαρίας και εκ θεού, πρώτον παθητός και τότε απαθής, Ιησούς Χριστός ο κύριος ημών»* (VII:2).

Είναι γνωστό, ότι οι επιστολές του Ιγνατίου πλαστογραφήθηκαν κατά τους μετέπειτα αιώνες. Πιο συγκεκριμένα, κατά τον 4ο, όπου έχουμε τις χριστολογικές έριδες. Έτσι, υπάρχουν σήμερα δύο συλλογές· μία σύντομης μορφής (που υποστηρίζεται ότι είναι οι γνήσιες επιστολές), και μία εκτενέστερης μορφής (οι νοθευμένες). **Ο ορθόδοξος πλαστογράφος** του 4ου αιώνα, επειδή ο Ιγνάτιος είχε κύρος στις εκκλησιαστικές κοινότητες και θέλοντας να παρουσιάσει τις θεολογικές θέσεις του Ιγνατίου με περισσότερη ευκρίνεια, προβαίνει σε παραχάραξη. Ας δούμε πως είναι γραμμένο το απόσπασμα που παραθέσαμε παραπάνω, όπως αυτό περιέχεται στην δεύτερη συλλογή, με τις πλαστογραφημένες επιστολές.

«Ιατρός δε ημών εστίν ο μόνος αληθινός θεός, ο αγέννητος και απρόσιτος, ο των όλων Κύριος, ***του δε Μονογενούς Πατήρ και γεννήτωρ****. Έχομεν ιατρόν* ***και*** *τον Κύριον ημών Θεόν Ιησούν τον Χριστόν,* ***τον προ πάντων αιώνων Υιόν μονογενή και Λόγον****, ύστερον δε και άνθρωπον εκ Μαρίας* ***της Παρθένου****.* ***Ο Λόγος σάρξ εγένετο****, ο ασώματος εν σώματι, ο απαθής εν παθητώ σώματι, ο αθάνατος εν θνητώ σώματι, η ζωή εν φθορά, όπως θανάτου και φθοράς ελευθερώση και ιατρεύση τας ψυχάς ημών και ιάσηται αυτάς»* (VII).

Ο πλαστογράφος, στον αγώνα για την καταπολέμηση των διαφορετικών απόψεων για τον Ιησού, διευκρινίζει ότι ο Θεός Πατήρ είναι ο γεννήτορας του Μονογενούς, ο οποίος είναι «προ πάντων των αιώνων» ως Λόγος, που μετά ενανθρώπησε από την Μαρία την Παρθένο. Τώρα ο πλαστογραφημένος Ιγνάτιος, φαντάζει περισσότερο «ορθόδοξος» από πριν. Η δε Μαρία **τονίζεται ότι είναι Παρθένος, και μετά τον τοκετό.**

Από τα μέσα του 2ου αιώνος, αρχίζει **να ενισχύεται** η θεολογική θέση της

Μαρίας, καθόσον αρχίζει η σύγκρισή της με την Εύα. Η Εύα απατήθηκε και μαζί της απατήθηκε ολόκληρη η ανθρωπότητα, ενώ δια της Μαρίας, ήρθε η ανόρθωση της ανθρωπότητας. Αν και στα κείμενα της Καινής Διαθήκης απαντάται η προηγούμενη θέση -ένδειξη του μισογυνισμού του Χριστιανισμού-, παρ' όλα αυτά δεν υπάρχει κάποια σύγκριση με την Μαρία. Στην μεταγενέστερη περίοδο που εξετάζουμε, αρχίζουν οι συγκρίσεις. Ο Ιουστίνος, αναφέρει: *«Πράγματι η Εύα, παρθένος ούσα και άφθορος, συλλαβούσα τον λόγον από τον όφιν, εγέννησε παρακοήν και θάνατον· λαβούσα πίστιν και χαράν η παρθένος Μαρία, όταν ο άγγελος Γαβριήλ της ανήγγειλλεν ότι Πνεύμα Κυρίου θα έλθει επ' αυτήν και δύναμις υψίστου θα την επισκιάσει, για αυτό και το γεννώμενον από αυτήν άγιο τέκνον είναι Υιός του Θεού, απεκρίνετο· ας γίνει εις εμέ κατά τον λόγον σου»* (Διάλογος προς Τρύφωνα, 100:5).

Δύο-τρεις δεκαετίες αργότερα, αυτή η σύγκριση έγινε μέρος της θεολογίας της Εκκλησίας, δια του Ειρηναίου, επισκόπου της Λυών.

Ενώ οι απολογητές ως τότε υποστήριζαν ότι η αλήθεια προϋπήρχε μερικώς στον εθνικό κόσμο, πριν την έλευση του Χριστού, ο Ειρηναίος, βλέποντας τα κενά και τα αδιέξοδα της παραπάνω θέσης, υποστήριξε ότι ο Θεός Λόγος προσλαμβάνοντας την ανθρώπινη φύση, την ανακαίνισε. Δεν ήρθε απλά να συμπληρώσει στο πρόσωπό του την «αλήθεια», αλλά ήρθε να προσφέρει τον Εαυτό του, που είναι η Αλήθεια σαρκωμένη, να ανακεφαλαιώσει τα πάντα στο πρόσωπό του. Έτσι, η Μαρία με την συγκατάθεσή της, δίνοντας σώμα από το σώμα της στον Θείο Λόγο, συντέλεσε σε αυτήν την ανάπλαση.

Αναφέρει ο Γ. Φλορόφσκι σχετικά:

> *Η λειτουργία της στην ενσάρκωση είναι διπλή. Απ' τη μία μεριά εξασφαλίζει τη συνέχεια του ανθρωπίνου γένους. Ο Υιός της είναι, χάρις στην «δευτέρα γέννησή του», ο Υιός Δαβίδ, ο υιός Αβραάμ και όλων των προπατόρων (αυτό τονίζεται με έμφαση στη γενεαλογία του Ιησού και στις δύο εκδόσεις της). Κατά τη φράση του Ειρηναίου «ανακεφαλαίωσε εν αυτή το μακρό κατάλογο της ανθρωπότητος» (Κατά Αιρέσεων, III, 18, 1), «συνέλεξε εν εαυτώ όλα τα έθνη τα ήδη από του Αδάμ διασπαρέντα» (Κατά Αιρέσεων, III, 22, 3), και ανέλαβε εν εαυτώ την παλαιά οδό της δημιουργίας» (Κατά Αιρέσεων, IV, 23,4). Αλλά από την άλλη μεριά «επέδειξε ένα νέο είδος γεννήσεως» (Κατά Αιρέσεων, V,1,3). Ήταν ο Νέος Αδάμ.(«Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας», σελ. 130).*

Γράφει ο πατρολόγος Στ. Παπαδόπουλος, συμφωνώντας με τα ανωτέρω:
«Στο έργο της ανακεφαλαιώσεως έχει σπουδαία θέση και η Θεοτόκος. Ο ρόλος της είναι «σωτηριώδης», καθόσον συμβάλλει στην πνευματική αναμόρφωση του πιστού. Η Εύα παρακούσασα έγινε αρχή της πτώσεως, ενώ η Μαρία «υπακούσασα» έγινε «αιτία σωτηρίας» για όλη την ανθρωπότητα (Κατά Αιρέσεων, Γ 22,4). Η προσφορά της Θεοτόκου είναι λοιπόν πολύ περισσότερο από παραδειγματική» (Τόμος Α΄, σελ. 298).

Το δήθεν «αειπάρθενο», αναφέρεται για πρώτη φορά στο ψευδεπίγραφο «Πρωτευαγγέλιο του Ιακώβου», προϊόν του δευτέρου αιώνος και για αρκετούς, του τρίτου. Ο Στ. Παπαδόπουλος, γράφει σχετικά:

> *Το έργο τούτο **σκοπό έχει να υπογραμμίσει την αειπαρθενία της Θεοτόκου** και φυσικά να καλύψει με περισσή **αφέλεια** και ευσέβεια τα πραγματικά κενά που παρατηρούνται στα κανονικά ευαγγέλια σχετικά με τη ζωή της Μαρίας και τα παιδικά έτη του Κυρίου. Έτσι, διηγείται τη γέννηση της Μαρίας, τη ζωή της στο Ναό, τη μνηστεία της με τον ηλικιωμένο χήρο Ιωσήφ, ο οποίος είχε υιό από την πρώτη του σύζυγο τον **δήθεν** συγγραφέα του παρόντος έργου Ιάκωβο» (Πατρολογία, Α΄ τόμος, σ. 212).*

Και ο Π. Χρήστου, συμπληρώνει στην δική του πατρολογία:

> *(Το κείμενο γράφτηκε) «με προφανή επιδίωξιν την καταπολέμησιν των αρνητών αυτής (σημ. της αειπαρθενίας), ως ήσαν τότε οι ανήκοντες εις μίαν των μερίδων των Εβιωναίων» (σ. 236). «Πάντως ο συντάκτης, αγνοών την γεωγραφίαν της Παλαιστίνης και τα έθιμα των Ιουδαίων, ούτε ο Ιάκωβος ούτε οιοσδήποτε Ιουδαίος της Παλαιστίνης δύναται να είναι» (Β΄ τόμος, σ. 236).*

Με βάση αυτά τα κείμενα, αργότερα ο Επιφάνιος Κύπρου -σφοδρός πολέμιος του Ιωάννου του Χρυσοστόμου (εντούτοις «άγιοι» και οι δύο)- θα αναδειχθεί ως ο πρώτος θεολόγος που συστηματικά υποστήριξε το «αειπάρθενο» με ειδικές διατριβές. Στην 6η Οικουμενική, η Μαρία ανακηρύσσεται παρθένος, προ του τόκου, κατά τον τόκο, και μετά τον τόκο.

Χριστολογικές έριδες του 4ου και του 5ου αιώνος
Η σύγκρουση μεταξύ των χριστιανών για την υποτιθέμενη «αλήθεια» τους, **οδήγησε στην κατασκευή πολλών πλαστών κειμένων**, τάχα αναγόμενων

στην αποστολική εποχή. Όταν επικράτησε το δόγμα που έκτοτε ισχύει, τότε ακριβώς θεσπίστηκαν νέες εορτές και πολλά προσκυνήματα, για την «Θεοτόκο». Όταν, επί παραδείγματι, καταδικάστηκε ο Νεστόριος στην Γ΄ Οικουμενική το 431, ενισχύθηκε η τιμή της Μαρίας και καθιερώθηκε το «Θεοτόκος».

Γράφει ο Βασίλειος Στεφανίδης:
«***Η καταδίκη των Νεστοριανών εν τη τρίτη Οικουμενική Συνόδω ενίσχυσε την τιμήν της Θεοτόκου***. *Ο Αλεξανδρείας Κύριλλος εν Εφέσω μετά την μνημονευθείσα σύνοδον εν τω σχετικώ πανηγυρικώ λόγω είπε περί της Θεοτόκου τα επόμενα· ''Δι' ης τριάς αγιάζεται, δι' ης σταυρός τίμιος ονομάζεται και προσκυνείται εις πάσαν την οικουμένην..., δι' ης το εκπεσόν πλάσμα αναλαμβάνεται..., δι' ης βάπτισμα άγιον γίνεται τοις πιστεύουσι..., δι' ης νεκροί εγείρονται»* (Εκκλησιαστική Ιστορία, σ. 316).

Δεν ήταν μόνο το όπλο της πλαστογράφησης, αλλά και αυτό της παραποίησης των «αγιογραφικών δεδομένων». Για παράδειγμα, αναφέρει ο Βασίλειος Στεφανίδης:

> *Τα εισόδια της Θεοτόκου ως γεγονός απαντά εν τοις αποκρύφοις ευαγγελίοις (Πρωτευαγγέλιον, κεφ. 7. Ευαγγέλιον της γεννήσεως της Μαρίας, κεφ. 6). Η πληροφορία αύτη* ***δεν στηρίζεται επί ιστορικής βάσεως****, διότι απηγορεύετο εις τας γυναίκας η είσοδος εις τα Άγια των Αγίων του ιουδαϊκού ναού.*
> *(ο. π. σ. 463)*

Η εορτή της Υπαπαντής *«απαντά εν Ιερουσαλήμ τέλη της 4ης εκ/ρίδος»*, ο αυτοκράτορας Μαρκιανός (450-457) *«πρώτος έκτισεν ναόν της Θεοτόκου εν Γεθσημανή, όπου, κατά την παράδοσιν, είχε ταφή η Θεοτόκος...»*, η εορτή της «Κοιμήσεως» στις 15 Αυγούστου απαντά περί το 460, ενώ ο «Ευαγγελισμός» απαντά τον 6ο αιώνα. Τέλος, η εορτή της «Γεννήσεως της Θεοτόκου» απαντά τον 7ο αιώνα (ο. π. σ. 316-317).

Γράφει ο Π. Χρήστου, στον δεύτερο τόμο της πατρολογίας του:

> *Αυτοτελώς δια την Μαρίαν το ενδιαφέρον ανακινείται δια πρώτην φορά περί το 400,* ***λόγω των προανακρουσμάτων της χριστολογικής έριδος****. Επί μέρους επεισόδια του βίου της Θεοτόκου εκτίθενται εις την Κοίμησιν της Παρθένου Μαρίας, των αρχών του 5ου αιώνος, έργον διατηρούμενον εις το ελληνικόν πρωτότυπον, και εις μεταφράσεις συριακήν, λατινικήν, κοπτικήν, αρμενικήν, αραβικήν. Μια παραλλαγή αυτού απεδίδετο εις τον Μελίτωνα Σάρδεων. Το*

κείμενον αφού παρουσίαζει την Μαρίαν εις στενήν συναναστροφήν με τους αποστόλους μετά την ανάληψιν του Κυρίου, όπως άλλωστε υποδεικνύει και το βιβλίον των Πράξεων, συνεχίζει αμέσως με το κύριον θέμα, τον θάνατον και την ταφήν αυτής και τα μετέπειτα. Δια πρώτην φοράν εδώ η Θεοτόκος αναλαμβάνεται σωματικώς εις τον παράδεισον. ***Έκτοτε ο βίος της Θεοτόκου απετέλεσεν αντικείμενον ενός πλήθους κειμένων****, ελληνικών και μη, μεταξύ δε άλλων και της Ιστορίας της μακαρίας Παρθένου Μαρίας, του 5ου αιώνος, σωζομένης εις την συριακήν, την αρμενικήν, και την αραβικήν. Τοιούτοι βίοι ήσαν εξαιρέτως αγαπητοί εις Ανατολήν και Δύσιν, όχι μόνο κατά τους μεσαιωνικούς, αλλά και κατά τους νεώτερους χρόνους» (σ. 240).*

Περίπου τον 7ο αιώνα τοποθετείται ένα κείμενο με τίτλο «Όρασις Μαρίας Παρθένου», όπου αποκαλύπτεται στην Μαρία ο βασανισμός των ασεβών αιρετικών. Χάρις στις προσευχές της, δίδεται η παραχώρηση ώστε οι τιμωρούμενοι να βρίσκουν ανάπαυση από την εσπέρα της Παρασκευής μέχρι το πρωί της Δευτέρας (ο. π. σ. 241).

Σε άλλο κείμενο, το «Αποκάλυψις της Αγίας Θεοτόκου», που σώζεται στο ελληνικό πρωτότυπο και σε μεταφράσεις στην Αρμενική, αιθιοπική, και σλαβονική, ο Μιχαήλ αποκαλύπτει στην Μαρία τον βασανισμό όσων αρνούνται την πίστη του Τριαδικού Θεού και όσων δεν αποδέχονται την Μαρία ως Θεοτόκο (ο. π. σ. 241).

Κατ’ αυτόν τον τρόπο, από τον 4ο αιώνα και μετά, νέα πράγματα εδραιώνονται. Η Μαρία δεν πόνεσε όπως πονούν οι λοιπές γυναίκες όταν κυοφορούν και τίκτουν, και ο τόκος της ήταν «αλόχευτος» (ΣΤ΄ Οικουμενική, κανόνας ΟΘ΄). Στον Ακάθιστο Ύμνο, και στην 9η ωδή, καλείται **«Κυρία όλων μας»**. Ο Αθανάσιος και ο Νύσσης Γρηγόριος υποστηρίζουν ότι χωρίς την παραδοχή της Μαρίας ως «Θεοτόκου», είναι αδύνατη η σωτηρία. Ο αιρετικός που δεν αποδέχεται το δόγμα αυτό (της Γ΄ Οικουμενικής), είναι αποξενωμένος από τον Θεό (επιστολή Γρηγορίου Νύσσης προς τον Κληδόνιο). Ο Ιωάννης Δαμασκηνός, στην «Έκδοση της Ορθοδόξου πίστεως», ρητά αναφέρει ότι με το όνομα «Θεοτόκος» εκφράζεται «όλο το μυστήριο της θείας οικονομίας» (κεφ. 56). Ο Ιερώνυμος ζητωκραυγάζει: «Δια της Εύας ο θάνατος, δια της Μαρίας η ζωή». Κατά το τροπάριο της «Κοιμήσεως», η Μαρία αναστήθηκε σωματικά μετά το θάνατό της και ανελήφθη, ως «μήτηρ υπάρχουσα της ζωής». Αλλού, αναφέρεται ως «τιμιωτέρα των Χερουβείμ», και «ενδοξοτέρα των Σεραφείμ».

Διομήδης

Πηγές

+

1. «Η Ορθοδοξία μας», Α. Αλεβιζόπουλος, εκδόσεις «Διάλογος».
2. Αγία Γραφή.
3. «Α΄ Απολογία», Άπαντα Ιουστίνου, εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», τ. 1
4. Επιστολές γνήσιες και νοθευμένες Ιγνατίου Αντιοχείας, «Αποστολικοί Πατέρες» άπαντα, εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», τ. 4.
5. «Διάλογος προς Τρύφωνα», Άπαντα Ιουστίνου, εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», τ. 1.
6. «Θέματα Ορθοδόξου θεολογίας», κείμενα του Γ. Φλορόφσκι, εκδόσεις «Άρτος ζωής».
7. Πατρολογία Στυλιανού Παπαδόπουλου, τ. Α΄, εκδόσεις «Παρουσία».
8. Πατρολογία Παναγιώτη Χρήστου, τ. Β΄, εκδόσεις «Κυρομάνος».
9. Εκκλησιαστική Ιστορία Βασιλείου Στεφανίδη, εκδόσεις «Παπαδημητρίου».